

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات ۱۰۲-۸۵

تاملی بر نهاد معافیت از کیفر با توجه به اهداف مجازات‌ها و ملاحظات اخلاقی

زهرا جمادی^۱ محمود الممیر^۲
محمدرضا شادمان فر^۳

چکیده

یکی از نهادهای بنیادین در حقوق جزای اسلامی و از معاذیر قانونی معافیت از مجازات می باشد. این مقوله که مرزی را میان حقوق اسلام و حقوق سکولار ایجاد می نماید، از دیر زمان مورد توجه حقوق دانان، جرم شناسان و روانشناسان بوده است. حقوقدانان از منظر سیاست کیفرزدایی آن را یک مسئله حقوقی تلقی نموده و جرم شناسان با نگاهی علت شناسانه آثار و پیامدهای آن را در راستای اهداف روانشناسی جنایی و رویکرد تربیتی، عامل بازدارنده و آینده نگرانه مرتبط با اصول، مبانی و اهداف مجازات‌ها دانسته اند.

از این رو، پژوهش حاضر، ضمن تحلیل نهاد معافیت از کیفر با توجه به اهداف مجازات‌ها و ملاحظات اخلاقی به دنبال پاسخ به این پرسش اساسی است که آیا معافیت از کیفر با مبانی فقهی مغایرتی دارد یا خیر و از طرفی وضعیت معافیت مرتکب جرم از کیفر در حقوق ایران به چه صورتی است؟ در این پژوهش با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی مشخص خواهد شد که اولاً؛ مبانی فقهی مبنایی با صدور حکم به معافیت از کیفر در تعزیرات غیر شرعی ندارد. ثانیاً معافیت از مجازات در پاره ای از موارد به موجب قانون مرتکب جرم از تمام کیفر و گاهی از کیفر خاصی معاف و این اختیار به قاضی تفویض گردیده است. روشن است که در این رابطه، حقوق کیفری با بهره‌گیری از فقه و کمک سایر علوم از جمله جرم شناسی، روانشناسی و جامعه‌شناسی و البته ملاحظات اخلاقی در ابعاد علمی و حمایتی، همسویی معناداری را نشان می‌دهد. در این بین اخلاق و ارتباط آن با حقوق، اصلی‌ترین و شایع‌ترین موضوعی است که در فلسفه‌ی حقوق مورد بررسی قرار می‌گیرد و تأثیری که اخلاق بر حقوق کیفری دارد، هم در جرم‌انگاری و هم در تعیین مجازات همواره محل بحث و چالش بسیاری بوده است. با این حال توجه به اصول و ملاحظات اخلاقی یکی از مهمترین دلایلی است که در معافیت از مجازات مورد تأکید قرار می‌گیرد و از طریق احترام و اعتماد می‌توان اراده مجرمانه را تحت تأثیر قرار داده و از تکرار جرم پیشگیری نمود.

واژگان کلیدی

اصول اخلاقی، جرم شناسی، معافیت از مجازات، اهداف مجازات، عدالت کیفری.

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزاء و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان) اصفهان، ایران.
۲. دانشیار گروه حقوق جزاء و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.
Email: dr.malmir1@gmail.com (نویسنده مسئول).

۳. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۸/۶/۱۹ پذیرش نهایی: ۹۸/۱۰/۳

طرح مساله

معافیت از کیفر موضوعی است که قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به آن پرداخته و قانون‌گذار با ایجاد این تأسیس، دست قاضی را برای بازگشت مجرم به جامعه و تخفیف مجازات او، البته فقط در جرایم کم اهمیت یعنی در جرایم درجه هفت و هشت بازتر گذاشته و تعیین کرده است که در صورت احراز شرایط توسط قاضی مانند احراز اصلاح پذیر بودن فرد و بار شدن جهات تخفیف بر او و نیز جبران ضرر و زیان شاکی، وی می‌تواند فرد مرتکف را از کیفر معاف کند. یکی از نوآوری‌ها و آینده‌نگری‌های هر سیستم قضایی و به عبارتی سیاست جنایی حاکم بر یک اجتماع مترقی و متحول که اصول و مبانی آن همراه با مصلحت‌ها و اقتضائات و ضرورت‌های فردی، اجتماعی، بین‌المللی و انسانی و حقوق بشری استوار می‌باشد پیش‌بینی نهادهایی می‌باشد که:

- اولاً؛ همراه با عطف و رأفت اسلامی و انسانی باشد.
 - ثانیاً؛ الگوی حاکم بر آن یک الگوی حداکثری و همراه با آینده‌نگری و باز اجتماعی کردن و دوباره بازگرداندن محکومین (بیماران) می‌باشد.
 - ثالثاً؛ مصلحت و ضرورت اجتماعی حاکم بر آن جامعه و اقتضای زمانی و مکانی آن بر آن باشد تا از برچسب‌زنی پیشگیری و از اتهام‌های ناروا و بی‌ارزش جلوگیری و هدف آن ارتقای منزلت شهروندان و ارزش و ارج گذاشتن به آن‌ها و حمایت همراه با نگاه نظم اجتماعی متناسب با نیازهای و اعتقادات، فرهنگ، آداب و رسوم، تاریخ، جغرافیای جنایی خاص آن باشد.
- با توجه به تقسیم بندی سه گانه قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ از معافیت قانون‌گذار هم در قوانین ماهوی و هم در قوانین شکلی پنج صورت و یا به عبارتی مصداق در معانی متفاوت معافیت از کیفر را ۱. سقوط مجازات ۲. معافیت از مجازات ۳. تخفیف مجازات ۴. تقلیل مجازات ۵. تبدیل مجازات را با ذکر مصادیق و به صورت تمثیلی با توجه به شرایط و ضرورت‌های خاص پیش‌بینی نموده است.

در پاسخ به این پرسش که آیا معافیت از کیفر با مبانی فقهی مغایرت دارد یا خیر و همچنین وضعیت معافیت مرتکب جرم از کیفر در حقوق ایران چیست باید بدانیم که نهاد معافیت از کیفر با توجه به اهداف مجازات‌ها و ملاحظات اخلاقی بدون فهم دقیق معافیت از کیفر و اخلاق به سادگی امکان پذیر نیست؛ از این رو پیش از هرگونه داوری تبیین ماهیت و معرفی جنبه‌های مختلف آن ضروری به نظر می‌رسد. شاید به همین دلیل بوده که برخی محققین، رویکردهای متفاوتی نسبت به نهاد معافیت از کیفر با توجه به اهداف مجازات‌ها و ملاحظات اخلاقی در آثار تحقیقاتی خود برگزیده‌اند. به عنوان نمونه، احدی و فتاحی زاده در مقاله‌ای تحت عنوان آسیب‌شناسی نهاد بدیع معافیت از کیفر به بیان تعارض ماده ۳۹ قانون مجازات

اسلامی با اصل قانونی بودن جرم و مجازات می پردازند و در خصوص استدلال بر اینکه این ماده فقط در جرائم کم اهمیت قابل اعمال است استدلال می نمایند که اگر این جرائم کم اهمیت هستند چرا قانون گذار اقدام به جذف این جرائم نمی کند. همچنین آقایان خسروشاهی و هدایت الله، در مقاله ای با عنوان تحلیلی بر آثار جرم شناسانه معافیت از کیفر به بیان آثار جرم شناسی معافیت از کیفر و نقش این نهاد در اصلاح و تربیت و انجام سازکارهای عدالت ترمیمی و جبران ضرور و زیان های ناشی از جرم بر فرد و جامعه می پردازند و معتقدند است که این نهاد میتواند به قوانین خشک و بی روح انعطاف دهد و در بعضی موارد که مصلحت اقتضا نماید مجرم مجازات نشود. در مقاله ی دیگری آقای رحمت الله پور در مقاله ای با عنوان جرم شناسی با رویکرد اصلاح و درمان در قانون مجازات اسلامی، در این مقاله به بیان شکل سومی از نهادهای ارفاقی میپردازد که دادگاه مجرمیت فرد را احراز می کند و نمی تواند حکم به برائت بدهد و از طرفی هم نمی خواهد که حکم به مجرمیت فرد بدهد و در صورت احراز شرایط لازم با هدف اصلاح و تربیت فرد حکم به معافیت از کیفر می دهد. لذا در این مقاله ضمن تحلیل نهاد معافیت از کیفر، اهداف مجازات و ملاحظات اخلاقی مرتبط با آن را مورد بحث و ارزیابی قرار می دهیم. روش این پژوهش توصیفی- تحلیلی است که براساس کتب و مقالات مرتبط در این زمینه به ارزیابی پرداخته خواهد شد و ابزار گردآوری با استفاده از منابع کتابخانه ای - اسنادی است.

۱. مفاهیم

۱-۱. مفهوم جرم

جرم در لغت به معنای «گناه» آمده است (سیاح، ۱۳۸۷). جرم در معنای لغوی مترادف گناه، تعدی، خطا و عصیان آمده است (جوانی، ۱۳۹۵: ۱۸). در اصطلاح متون دینی و فقهی^۱ هر نوع کار ممنوع شرعی است که خداوند برای آن کیفر دنیوی یا اخروی مقرر کرده، اعم از انجام دادن کاری که در دین از آن نهی شده یا ترک کردن کاری که بدان امر شده است. (الهیان، ۱۳۷۲: ۴۵).

جرم در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ تعریف معینی ندارد؛ لذا فقط در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی در بیان اوصاف جرم آمده است: «ماده ۲: هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات عیین شده است جرم محسوب می شود (اردبیلی، ۱۳۹۳: ۱۷۲).

۱. جرم: اصل الجرم قطع الثمره عن الشجر... و استعیر ذلك لكل اكتساب مكروه. جرم در اصل معنای لغوی به معنای جدا کردن میوه از درخت است و این واژه برای اکتساب هر کار ناپسند استعاره گرفته شده است

۲-۱. معافیت از کیفر

معافیت از کیفر موضوعی است که قانونگذار در قانون مجازات اسلامی به آن پرداخته است. قانونگذار با ایجاد این تاسیس، دست قاضی را برای بازگشت مجرم به جامعه و تخفیف مجازات او، البته فقط در جرایم کماهمیت یعنی در جرایم درجه ۷ و ۸ بازتر گذاشته و تعیین کرده است که در صورت احراز شرایط توسط قاضی مانند احراز اصلاح پذیر بودن فرد و بار شدن جهات تخفیف بر او و نیز جبران ضرر و زیان شاکی، وی میتواند فرد مرتکب را از کیفر معاف کند.

۱-۲-۱. انواع معافیت از مجازات

الف) معافیت قانونی: مصداق ماده ۵۰۷ (جوانی، ۸۹:۱۳۹۵).

- معاذیر معاف کننده از مجازات (کل مجازات)
- معاذیر قانونی تخفیف دهنده مجازات (قسمتی از مجازات)
- ب) معافیت قضایی: مصداق: ماده ۳۹ و ۴۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲
- معاذیر قضایی تخفیف دهنده
- معاذیر قضایی معاف کننده (ماده ۳۹) (ساولانی، ۱۳۹۳: ۲۶۵).

۱-۲-۲. تفاوت بین معاذیر قانونی با معاذیر قضایی

الف) اعمال معاذیر قضایی اختیاری است، یعنی در صورت احراز شرایط اعمال کیفیات مخففه بر طبق م ۳۷ و ۳۹ و ۴۵ ق.م. قاضی می تواند آن را اعمال کند. به عبارتی دیگر قاضی در اعمال آنها مکلف نیست بلکه مخی است ولی در فرض معاذیر قانونی قاضی اصولاً مکلف به اعمال آنها است.

ب) معاذیر قضایی تخفیف دهنده به صورت کلی برای تمام جرایم تعزیری پیش بینی شده است. مگر در موارد استثناء مثل سرقت در بار سوم ولی معاذیر قانونی تخفیف دهنده به صورت خاص برای یک جرم پیش بینی و تصریح شده است. لازم به ذکر است که معاذیر قضایی معاف کننده فقط در تعزیرات درجه ۷ و ۸ با وجود شرایط پیش بینی شده در ماده ۳۹ پیش بینی شده است.

ج) اعمال معاذیر قضایی محدود به تعزیرات است ولی اعمال معاذیر قانونی محدود به تعزیرات نیست و قانونگذار در جرایم مستوجب حدود برخی از موارد اعمال معاذیر قانونی را پیش بینی کرده است (ساولانی، ۱۳۹۳: ۳۴۵).

۲. اخلاق

بزرگان برای علم اخلاق تعاریف متعدد و متنوعی ارائه کرده اند. آنچه در این مختصر قابل

بیان است، این است که: خُلُق به معنا قوا و سجایا و صفات درونی است که با چشم دل دیده می‌شود. بنابراین می‌توان گفت: «اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است» و به گفته بعضی از دانشمندان، گاه به بعضی از اعمال و رفتاری که از خلیقات درونی انسان ناشی می‌شود، نیز اخلاق گفته می‌شود. (اولی اخلاق صفاتی است و دومی اخلاق رفتاری) (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶: ۲۴).

واژه «اخلاق» معادل دو اصطلاح شمرده شده است: نخست، واژه یونانی Ethic و دیگری، واژه لاتینی Moral. پاره ای از نویسندگان عرب واژه اخلاق را در معنای Moral و اخلاقیات را در معنای نخست به کار برده اند. از سوی دیگر و در تفکیکی که میان این دو انجام شده، می‌توان گفت Moral اشاره به رفتار فردی دارد. در این معنا اخلاق، فضای فضیلت فردی را سامان می‌بخشد، و Ethic اشاره به ارزش‌های خاص جامعه دارد و در این معنا اخلاقیات، فضای ارزش‌های اجتماعی را سامان می‌دهد (عابد الجابری، ۱۳۷۶: ۲۰۱).

بحث اخلاق در نزد پاره ای از اندیشمندان مسلمان وجوه گوناگونی می‌یابد، همان گونه که می‌توان به جمع میان دو دیدگاه مذکور اشاره کرد و اخلاق را نه صرفاً استعلایی و مطلق و نه صرفاً حافظ ذات آدمی به شمار آورد، از سویی نیز می‌توان میان ارزش‌های خادم و مخدوم تفکیک کرد، ارزش‌های مخدوم، ارزش‌هایی است که زندگی برای آنهاست. این ارزش‌ها فرامعیشتی، فراملی، فراتاریخی، ثابت و جاودانی اند، همانند نیکی، عدالت، آزادی و شجاعت؛ در مقابل، ارزش‌های خادم، ارزش‌هایی که آنها برای زندگی آدمی است، همانند نیکی، راستگویی، صلح، ارحام، رازپوشی، احترام به قانون، قناعت، انصاف و بدی دروغگویی، سرقت، قتل، زنا، غضب، خیرچینی، استبداد، افزون‌طلبی و کم‌فروشی. (جعفری، ۱۳۷۶: ۲۳۹).

علامه محمد تقی جعفری مفهوم اخلاق را از زوایای مختلفی بحث کرده است؛ این تعاریف دایره گسترده ای از «مقید شدن به عاملی درونی که انسان را به نیکی‌ها سوق داده و از بدی‌ها برکنار می‌نماید» و «شکوفایی همه ابعاد مثبت انسانی در مسیری که رو به هدف اعلای زندگی در پیش گرفته است» و نیز «آگاهی به بایستگی‌ها و شایستگی‌های سازنده انسان در مسیر جاذبه کمال و تطبیق عمل و قول و نیت و تفکرات وارده بر آن بایستگی‌ها و شایستگی‌ها» را در بر می‌گیرد. تعریف علامه جعفری از اخلاق را می‌توان در این عبارت کوتاه «شکفتن شخصیت آدمی در مسیر حیات معقول» مشاهده کرد. (جعفری، ۱۳۷۶: ۳۰۷).

اما آیه الله مطهری در تعریف مفهوم اخلاق معتقد است اخلاق، خود نوعی تربیت شمرده می‌شود و به معنای کسب خلق و حالت و عادت است. این معنا از اخلاق در اندیشه مطهری گر چه نسبتی با مفهوم تربیت می‌یابد، اما با آن متفاوت است. در مفهوم تربیت، برخلاف مفهوم اخلاق، پرورش و ساختن نهفته است، از این منظر فرقی نمی‌کند که تربیت چگونه و برای چه

هدفی و در راه کدام هدف - خیر یا شر - انجام گیرد. در مفهوم تربیت، هیچ قداستی نهفته نیست که گفته شود اگر انسان را به نحو خاص پرورش دهند، خصایص ما فوق حیوان پیدا می‌کند، بلکه تربیت یک جنایتکار هم تربیت شمرده می‌شود و این اصطلاح حتی بر تربیت و پرورش حیوانات نیز اطلاق می‌شود (مطهری، ۱۳۶۸: ۹۵).

۳. واکاوی مجازات و معافیت در فقه و قوانین

اهل لغت مجازات را به معنی پاداش دادن و جزا دادن در نیکی و بدی معنی نموده‌اند (دهخدا، ۱۳۳۸: ۴۲۲). حقوق دانان مشقتی که مقنن به مجرم تحمیل می‌کند را مجازات یا کیفر نامیده‌اند.^۱ جعفری لنگرودی، (۱۳۶۳: ۶۱). « مجازات عبارت از تنبیه و کیفری است که بر مرتکب جرم تحمیل می‌شود مفهوم رنج از مفهوم مجازات غیر قابل تفکیک است و در واقع رنج و تعب است که شخص حقیقی مجازات می‌باشد. (علی آبادی، ۱۳۵۲: ۱). فعل یا ترک فعل هر چند هم زشت و غیر اخلاقی و خطر ناک باشد، دخالت قاضی کیفری را موجب نمی‌شود مگر اینکه قانونی قبلاً آن عمل را جرم شناخته باشد (صادقی، ۱۳۷۳: ۳۵).

۴. ارتباط اخلاق و حقوق

ارتباط حقوق و اخلاق از قدیمی‌ترین مباحث فلسفه‌ی حقوق است؛ تا آن‌جا که مدخل بیشتر نوشته‌های آن را تشکیل می‌دهد؛ امری که طبیعی می‌نماید؛ زیرا برای فهم حقوق باید آن را از نظام‌های مشابه باز شناخت و اخلاق شبیه‌ترین نظام رفتاری به حقوق است.

در خصوص رابطه‌ی این دو نظام به تعبیر عده‌ای «سلوکی» که به روابط انسانی می‌پردازند، نزاع‌ها خاتمه نیافته اما، می‌توان در سیر اندیشه‌های فلاسفه‌ی حقوق و حتی واقعیت‌های قضایی وجوه اشتراک و افتراق و تأثیر و تأثر این دو را دید. از منظر بنیادین، هر دو نظام هنجاری هستند (دل و کیو، ژرژ، ۱۳۸۶: ۲۳)؛ هنجارهایی که البته بر ارزش مبتنی می‌باشند. بر این اساس، اگر بتوان هنجار را دستور آمرانه‌ی رعایت ارزش تعریف کرد (پولانزاس، ن. آ.، ۱۳۸۶: ۷۳)، و ارزش‌های نهفته در پس هنجارهای اخلاق و حقوق را دریافت، به وضوح می‌توان به ابتدای بسیاری از قواعد حقوقی بر این ارزش‌ها پی برد. الزام طرفین یک عقد به انجام تعهدات قراردادی در واقع نمود یک ارزش اخلاقی در قالب یک هنجار حقوقی است، اما مسأله به اینجا ختم نمی‌شود و این دو نظام همیشه در هنجارهایشان بر یکدیگر منطبق نمی‌شوند، بلکه برخلاف آن‌چه گفته‌اند که میان حقوق و اخلاق نمی‌تواند تعارض باشد (دل و کیو، ۱۳۸۶: ۴۷). گاهی اجرای قاعده‌ی حقوقی به نقض قاعده‌ی اخلاقی می‌انجامد. اگر مطابق ماده‌ی ۲۳۰ قانون مدنی وجه التزام مقطوع است، آیا حکم به پرداخت وجه التزامی گزاف توسط طرف قرارداد که به دلیلی اخلاقاً موجه، نتوانسته تعهدش را انجام دهد می‌تواند اخلاقی باشد؟ بدون ورود به نزاع مکاتب حقوقی در باب رابطه‌ی حقوق و اخلاق، باید

بپذیریم که حقوق و اخلاق به شدت در هم تنیده‌اند و هرگونه تلاش برای تهی کردن اولی از دومی بیهوده به نظر می‌رسد (محسنی و رضایی نژاد، ۱۳۹۰: ۶۸).

اگرچه حقوق برخلاف اخلاق که قواعدی صرفاً نیکوپرور و کمال‌گرا دارد، به دلیل پذیرش نظم به عنوان یک هدف متعالی، حاوی هنجارهایی خالی از این ارزش‌ها نیز هست اما، هم اخلاق برای حفظ اصول خود در عرصه‌ی اجتماع نیازمند اجبار و ارشاد حقوق است و هم حقوق با داعیه‌ی عدالت‌گستری، نمی‌تواند برای رسیدن به این هدف ذاتاً اخلاقی خود را بی‌نیاز از اخلاق بداند. اگر، برای نمونه، هدف حقوق کیفری ترویج فضیلت و جلوگیری از رذیلت باشد. که خود از نیبادهای اخلاق نیز به شمار می‌آیند، هنجارهای حقوقی برآورنده‌ی این هدف هم ناگزیر همسو با اخلاق بوده و قوانین لا جرم باید این ارزش‌ها را در خود نهفته داشته باشند (آلتمن، اندرو، ۱۳۸۵: ۱۲۳).

۴-۱. اخلاق و حقوق جزا

از آن جا که حقوق بیان گر ارزش‌های هر جامعه است رابطه بسیار نزدیکی بین حقوق جزا و اخلاق به وجود می‌آید. دسته بزرگی از قوانین کیفری از اخلاق متأثر شده است. قتل، دزدی، کلاهبرداری، خیانت در امانت و مانند این‌ها از اعمال منافی اخلاقی است که بوسیله قانون نیز منع شده است و مجازات برای زمانی است که انحرافات اخلاقی از دامنه‌ی فردی خارج و به جامعه برسد و در نهایت این اخلاق است که می‌تواند به کمک حقوق جزا به تخفیف مجازات بینجامد و در نتیجه حقوق جزا هیچ‌گاه از اخلاق جدا نیست و هدف از حقوق اسلام این است که در ضمن مباحث حقوقی، ارزش‌های اخلاقی را بین مردم استوار سازد. وقوع رفتارهای مغایر با عفت و اخلاق عمومی در هر اجتماع، امری مسلم و انکارناپذیر است. آن چه در این میان به نظر مهم می‌رسد، نوع واکنش اتخاذ شده از سوی حکومت در قبال رفتارهای نامبرده است. راهبرد انتخاب شده از سوی برخی جوامع نشان جرم‌انگاری آن‌ها در چارچوب حقوق کیفری دارد. این که چه رفتاری را باید ممنوع اعلام کرده و کدام یک را می‌توان از دایره اعمال قانونی خارج کرد، سؤالاتی است که باید در حوزه‌های فلسفه حقوق و فلسفه اخلاق برای آن‌ها پاسخی یافت (اکبری اقدم، ۱۳۹۶: ۱).

جرم‌انگاری اخلاقیات، بدون توجه به اصول محدودکننده آن نیز موجب استفاده از واژه‌های مبهم و کلی در تعریف جرم شده و زمینه را برای نقض اصل قانونی بودن جرم فراهم می‌نماید. پس لازم است آن دسته از رفتارهایی را که اخلاق مشترک جامعه ممنوع می‌داند، مشروط بر اینکه منتهی به ضرر شدید دیگران شود و با دیگر روشهای اخلاقی، مدنی، اجتماعی و حقوقی نتوان از آنها پیشگیری کرد و آن دسته از رفتارهای غیراخلاقی که قوام و استحکام جامعه را برهم می‌زنند ولو اینکه موجبی برای ایراد ضرر به کننده آن تلقی شود و یا به باور دیگران در

محدوده زندگی خصوصی آدمی قرار گیرند، جرم انگاری شوند و رفتارهایی که گروهی خاص یا هیئت حاکم خلاف اخلاق یا ممنوع انگاشته اند، اگر موافق با عقیده عمومی نباشد، نامشروع و ناموجه است.

۴-۲. نظریه تعلیم اخلاقی مجازات

کوشش نظریه تعلیم اخلاقی، ارائه تبیینی از مجازات بر اساس موضع ی متفاوت با سایر نظریه های مربوط به مجازات است. بر اساس این نظریه، مجازات به جز بازداشتن مجرم از ارتکاب جرم و آسیب رساندن به دیگران، هدف والایی دارد که بنیاد این نظریه را در توجیه مجازات فراهم می‌آورد. جامعه با مجازات بزهکاران می‌خواهد به آنها و دیگران بفهماند که:

اولاً عمل انجام شده به وسیله مجرم، بر خلاف قانون و لذا مستوجب مجازات است، و ثانیاً نادرستی اخلاقی این عمل، دلیل خلاف بودن آن است. بر این اساس، هدف مجازات نه قصاص فرد مجرم، و نه معالجه اوست، بلکه هدف نهایی، بهبود بخشیدن اخلاقی مجرم و کل افراد جامعه است. از این رو، مجازات عملی است برای مجرم و به نفع او، و نه در برابر و علیه او. البته از آنجا که مقتضای این نظریه، پذیرفتن واقعیت اختیار انسانها و احترام نهادن به آن است، فرد مجرم می‌تواند از قبول این درس اخلاقی سر باز زند. در هر حال، جامعه حق ندارد فرد مجرم را مجبور به پذیرفتن این درس اخلاقی کند (محبوبی، ۱۳۸۴).

۵. عذر های تخفیف دهنده - کیفیات مخففه (جهات تخفیف)

۵-۱. عذرهای تخفیف دهنده

«شرایط، ویژگی و نحوه رفتار خاص متهم است که بنا به سیاست کیفری خاص، قانونگذار آن ویژگی یا رفتار را در جرم خاص موجب تخفیف مجازات مرتکب می‌داند.» عذر های تخفیف دهنده به طور موردی در ذیل ماده خاص می‌آیند و با احراز آن فقط در مورد همان جرم خاص، قابل اجرا هستند، معاذیر تخفیف دهنده از قرار ذیل است:

۵-۱-۱. عذر اعانت

بر اساس تبصره ۲ ماده ۷۱۹ قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات) که مقرر می‌دارد " هر گاه راننده مصدوم را به نقاطی برای معالجه و استراحت برساند و یا مامورین مربوطه را از واقعه آگاه کند و یا به نحوی موجبات معالجه و استراحت و تخفیف آلام مصدوم را فراهم کند دادگاه مقررات تخفیف را درباره او رعایت خواهد نمود."

۵-۱-۲. عذر همکاری

قانونگذار در برخی موارد همکاری مرتکب را از موجبات تخفیف وی می‌داند مثل ماده ۵۲۱ قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات) (میر محمد صادقی، ۱۳۹۶: ۵۵).

۵-۱-۳. عذر خانوادگی

قانون گذار در بضع موارد رابطه خویشاوندی را موجب تخفیف مجازات دانسته است مثل تبصره ماده ۵۵۴ بخش تعزیرات که میزان مجازات اقارب درجه اول را در خلاصی غیر قانونی متهم نصف مجازات عیین نموده است.

۵-۱-۴. عذر ترک جرم

«قانون مجازات اسلامی در ماده ۵۸۳ در بخش تعزیرات برای جرم بازداشت یا حبس غیر قانونی اشخاص، مجازات حبس یک تا سه سال یا جزای نقدی ۶ تا ۱۸ میلیون ریال مقرر کرده است. لیکن در ماده ۵۸۵ همین قانون، قول تخفیف مجازات را به مرتکبانی که جرم را ترک میکنند.

۵-۲. مصادیق معافیت از مجازات در قانون تعزیرات ۱۳۷۵

الف) معافیت موضوع ماده (۵۰۷) ب) معافیت موضوع ماده (۵۲۱) ج) معافیت موضوع ماده (۵۳۱) د). معافیت موضوع ماده (۵۸۵) ه) معافیت موضوع (تبصره ۲ ماده ۷۱۹) (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۶: ۵۶). به عنوان نمونه در خصوص معافیت پدر از قصاص در قتل عمدی فرزند حکم اصلی و اولی قتل عمد، قصاص است. یکی از استثنائات این اصل کلی، قتل فرزند توسط پدر است. در فقه و حقوق کیفری ایران این موضوع مورد عنایت قرار گرفته است و ماده ۳۰۱ قانون مجازات اسلامی به صراحت پدر و جد پدری را معاف از قصاص دانسته است. در خصوص مبانی حکم معافیت پدر از قصاص دو نظر مختلف وجود دارد که استدلال گروه موافقین به معافیت قویتر و مستدلتر می باشد. در فقه امامیه برای معافیت پدر از قصاص در قتل عمدی فرزند به ادله ی الف) کتاب ب) روایات ج) کلمات فقها استناد شده است و در این خصوص اتفاق نظر وجود دارد (قدسی و یحیی زاده، ۱۳۸۹: ۹۵ - ۱۲۱).

۶. بررسی معافیت از مجازات از منظر جرم شناسی و آراء اندیشمندان

آثار جرم شناسی نهاد معافیت از کیفر از زوایای مختلفی قابل بررسی است. این آثار هم در سطح جامعه و هم در سطح نهادهای عدالت کیفری نمود پیدا می کند. آثار جرم شناسی معافیت از کیفر در سطح جامعه ناظر به بزهکار، بزه دیده و اشخاص ثالثی است که نقش در فرآیند عدالت کیفری ندارند، اما اعمال مجازات و عدم اعمال آن، حسب مورد می تواند نسبت به این اشخاص مؤثر باشد. در سطح نهادهای عدالت کیفری هم معافیت از کیفر آثاری به دنبال دارد که مورد توجه جرم شناسان واقع شده است. بنابراین ضرورت ایجاب می کند تا آثار معافیت از کیفر از دیدگاه جرم شناسی مورد بررسی قرارگیرد تا اهمیت این نهاد مورد توجه قضات واقع شود. این امر به خاطر آن است که قانون جزا، تنها به اعمال محل نظم اجتماعی توجه دارد، بدون آنکه کمترین اعتنایی به شخصیت بزهکار داشته باشد. شخصیت بزهکار نیز مورد توجه جرم شناسان

واقع شده است و یک بررسی جرم شناختی می‌تواند به قوانین خشک و بی‌روح، انعطاف دهد و در بعضی موارد که مصلحت اقتضا می‌نماید، مجرم مجازات نشود (خسروشاهی و میری ثابت، ۱۳۹۵).

عده‌ای از اندیشمندان با نگرشی خوش‌بینانه به مجازات اعتقاد دارند که اجرای صحیح و محتوم کیفر یا مجازات‌ها نتایج مثبت و ارزنده‌ای را در پی خواهد داشت. عده‌ای با نوعی تلقی بدبینانه براین باورند که شرایط فعلی اجرای مجازات‌ها نه تنها آثار و پیامدهای مثبتی به دنبال ندارند بلکه نتایج و تبعات منفی بی‌شماری نیز به بار خواهد آورد که شایسته یک نظام کیفری مترقی و آرمانگرا نخواهد بود (حسینی، ۱۳۹۴: ۵). بر این اساس اندیشمندان هر یک از دوجناح (موافق و مخالف) به تبیین دلایلی چند در اثبات مدعای خویش روی آورده‌اند. که نگارنده می‌کوشد با تشریح هریک از دیدگاه‌های مزبور به نقد و بررسی نقاط ضعف و قوت آنها بپردازد.

۷. ایرادات وارد بر معافیت از مجازات

۷-۱. مخالفان معافیت از مجازات

منتقدان معافیت از مجازات بانگرشی بدبینانه اجرای آن را فاقد هر نوع اثر بخشی مطلوب دانسته و عمدتاً پیامدهای مثبت آن را مورد انکار یا تردید قرار داده‌اند. اکنون لازم می‌آید به تبیین برخی از دلایل مطروحه توسط مخالفان اجرای این کیفر پرداخته می‌شود.

۷-۱-۱. ناتوانی معافیت از مجازات در پیشگیری از جرم

یکی از اهداف مجازات‌ها، ارعاب و بازدارندگی است. منظور جنبه پیشگیرانه و سودمندانه کیفر می‌باشد به این معنا که آن کیفر، چنان ترس و واهمه‌ای ایجاد کند که در وهله اول، نسبت به خود محکوم مرتکب است تا تمایل به ارتکاب مجدد بزه را در او از بین ببرد و در وهله دوم، نسبت به عموم افراد جامعه که جزء بزهکار بالقوه می‌باشند و ممکن است به تقلید از بزهکار اصلی به دامن ارتکاب جرم روی آورند (شمس ناتری و مصطفی پور، ۱۳۹۶: ۱۱۹). تعبیر جلوگیری از اندیشه ارتکاب مجدد جرم از سوی مرتکب را پیشگیری خاص و جلوگیری از ارتکاب جرم به تقلید از بزهکار را پیشگیری عام می‌نامند (برنار، ۱۳۸۵: ۳۱).

اینکه آیا اجرای مجازات‌ها توانسته این هدف مجازات‌ها را برآورده کند یا خیر به درستی معلوم نیست. به عبارت دیگر با در نظر گرفتن این هدف برای کیفر، آیا می‌توان معتقد بود که از ارتکاب جرایم و تکرار آن در سطح جامعه جلوگیری بعمل آمده است؟ آمارها نشان می‌دهند که این کیفر در برآورده کردن این هدف موفق نبوده است و باز می‌بینیم که نه تنها عموم افراد از ارتکاب جرم دست نکشیده‌اند بلکه همچنین بخشی از جمعیت کیفری زندان را تکرار کنندگان جرم تشکیل می‌دهند و هر ساله براین تعداد افزوده می‌شود (گودرزی، ۱۳۸۲: ۱۱۰).

۷-۲. شکست برنامه های اصلاح و درمان با اعمال معافیت از مجازات

یکی دیگر از اهداف مجازات ها بازپذیری مجدد اجتماعی بزهکار و اصلاح و درمان آنها می باشد (براهیمی، ۱۳۹۱: ۹). اندیشه اصلاح و درمان بزهکار و بازسازی مجدد وی یکی از آموزه های فکری مکتب دفاع اجتماعی جدید می باشد (برنار، ۱۳۸۵: ۴۷). برنارد بولک معتقد است که: «اصلاح مقصر با این هدف است که او دوباره به راه خطا بازنگردد» (برنار، ۱۳۸۵: ص ۳۳).

جرم زایی محیط زندان و کم اهمیت جلوه داده شدن مجازاتها با اعمال معافیت از مجازات: مخالفان کیفر معافیت از مجازات معتقدند که زندان در عمل به یک محیط جرمزا و مجرم پرور تبدیل شده است (ژرژ، ۱۳۷۰، ص ۱۰۸).

۸. پیامدهای برچسب خوردن

فرایند برچسب خوردن و برچسب خوردن عده ای در یک جامعه مانند جامعه زندان را نظریه پردازان به دو مرحله اساسی تقسیم کرده اند: انحراف اولیه و انحراف ثانویه.

در مرحله انحراف اولیه، افراد از هنجارهای اجتماعی سر برمی تابند ولی برچسب نمی خورند و خود را منحرف نمی نگرند از این گذشته دیگر افراد جامعه نیز هنوز برای آنان احترام قائلند و آنان را منحرف نمی دانند. مرحله انحراف ثانویه زمانی رخ می دهد که رفتار انحرافی توسط افراد مهم جامعه مثل دوستان، والدین، کارفرمایان، مقامات، پلیس و دادگاه علنی و آشکار گردد. خطاکار و شخصی که هنجارها را زیر پا گذاشته به گفته کار فینکل مراسم بی آبرویی برایش اتفاق می افتد که در این صورت شخص محکوم به انحراف می شود سرزنش و مجازات می گردد و مجبور کمی شود که برتری اخلاقی محکوم کنندگان اعتراف نماید و لذا برچسب هایی معتاد مانند ابله، غیرعادی، کلاهبرداری، بدکاره، معتاد و ولگرد و... را از دیگران دریافت می کند.

برآورده نساختن توقعات اندیشمندان حقوق؛ زندان دیگر در عمل آنچه را که مدعی آن است، یعنی به منظور آن ایجاد شده، ارائه نمی دهد. هدف انسان های اواخر سده هیجدهم که برای مجازات زندان اقسام و درجاتی را منظور کرده بودند، آن بود که مجازات مذکور جنبه عبرت انگیز بخود بگیرد. انسان های اواسط سده نوزدهم را نیز نظر بر آن بود که زندان انفرادی موجبات ندامت محکوم را فراهم سازد و او را در اتخاذ تصمیم مبنی بر ادامه زندگی شرافتمندانه در آینده یاری دهد. انسانهای سده بیستم نیز زندان را مکان و وسیله بازپروری اجتماعی محکوم می دانند (آنسل، ۱۳۷۰: ۹۰). گذشت زمان باعث می شود شدت و غلظتی که وقوع جرم در نهاد دست اندرکاران قصلوت و اجرای قوانین کیفری ایجاد کرده بود از بین برود، در نتیجه حالت دفاعی آنها کم شده، در تعیین نوع و مقدار کیفر تحت تأثیر قرار گیرند که بسا اوقات، کیفر تا یک دهم مقدار معمولی کاهش می یابد، و نهایتاً گناهکار مجازات انجام شده را ناچیز می شمرد و خود

را برای برگشت دوباره به جرم و خلافکاری آزار دیده، تخلفات و انجام دادن اعمال زشت مانند کارهای معمولی برای او عادی می‌شود (اردبیلی، ۱۳۷۱: ۲۸۰ و احمد وائلی: ۲۲۰).

۹. دیدگاه‌های موافقان معافیت از مجازات

موافقان اجرای معافیت از مجازات با ارائه دلایلی چند چنین استدلال می‌کنند که این کیفر در مقایسه با سایر کیفرهای رایج از قبیل زندان و شلاق یا جزای نقدی دارای اثرات مطلوب و شایسته‌ای خواهد بود. لذا مروری می‌نمایم به تبیین برخی دلایلشان در خصوص اجرای معافیت از مجازات:

۹-۱. بازدارندگان عام و خاص

موافقان معافیت از مجازات بر این عقیده‌اند که نهاد مزبور از طریق احترام و اعتماد و همچنین ارعاب مجرم اراده مجرمانه او را تحت تاثیر قرار می‌دهد و از ارتکاب جرایم بعدی منصرف می‌سازد (بازدارندگی خاص) و در عین حال میل و رغبت مجرمین بالقوه را نسبت به نص قوانین کنترل می‌کند (بازدارندگی عام). به تعبیری دیگر عذاب ناشی از مجازات زندان بر روان مجرم یا بسیاری از موارد که انگیزه ارتکاب جرم به طور مستقیم یا غیر مستقیم تحصیل لذات نامشروع است. رابطه‌ای نزدیک دارد و تاثیر مستقیم مجازات زندان در مورد افرادی که از این نهاد استفاده می‌کنند جلوگیری شود. در حقیقت معافیت از مجازات با حمایت از محکومین و ایجاد انگیزه و اعتماد به آنها و تلاش آنها جهت برخورداری از شرایط خاص آن زمینه‌های دوباره به خود آمدن محکومین و تعم زهر آگین زندان را چشیدن و متوجه آثار و پیامدهای آن شدن خود درد و رنج مستقیم بر روان بزهکار خوشی و لذت نامشروع او با درد و رنج پاسخ می‌دهد و در عین حال به روشنی و با قاطعیت به او و جامعه پیام می‌دهد که پس از بهره برداری از لذت‌های نامشروع علاوه بر رسوایی دنیوی و عذاب اخروی عقوبتی تلخ و زجرآور به دنبال دارد. (صفری، ۱۳۷۱: ۲۹۰ و زینالی، حمزه، ۱۳۹۱: ۵۲-۵۳).

۹-۲. تناسب با اصل فردی کردن مجازات‌ها

مقصود از اصل فردی کردن مجازات‌ها منطبق ساختن مجازات با شخصیت مجرم و اوضاع و احوال جرم ارتكابی است که با استفاده از تدابیر و سازوکارهایی که قانون گذار کیفری تعیین می‌کند صورت می‌پذیرد این تدابیر در مرحله پیش از قضاوت در مرحله ی قضاوت و در مرحله پس از قضاوت صورت می‌گیرد که مقام قضایی با در نظر گرفتن آنها مبادرت به تعیین مجازات برای مجرم نماید (مالکی زاده، ۱۳۹۱). برای فردی کردن مجازات‌ها قاضی باید علاوه بر انگیزه ارتکاب جرم، شخصیت مجرم، حالات روانی، و مسئولیت کیفری وی را مورد معالجه قرار دهد. اصل فردی کردن گرچه با مشکلات متعدد مادی و روانی مواجه است اما به عنوان اصلی قابل قبول که می‌تواند در صورت لزوم ابتدا نسبت به مجرمین حرفه‌ای و با سابقه اجرا

گردد و بعداً نسبت به بزهکاران دیگر تعمیم داده شود مورد توجه جرم شناسان قرار گرفته است (نوربها، ۱۳۷۷، ۲۱۰).

۱۰-۱. آثار و پیامدهای جرم شناسی معافیت از مجازات

معافیت از مجازات در معنای خاص و یا تخفیف مجازات در معنای عام در حقوق کیفری به مثابه یکی از تأسیسات ارفاقی در حقوق جزای اسلامی می تواند واجد کارکرد کیفر زدایی در حقوق جزای عرفی باشد. به رسمیت شناختن این تأسیس های اسلامی در حقوق جزای موضوعه موجب می گردد تا نظام کیفری از یک سومحمل موجهی را برای مواردی که مجرم نادم گردیده و اصلاح وی محرز می باشد جهت سقوط کیفر یا اعطاء تخفیف یا معافیت از مجازات دارا باشد و از سوی دیگر با توجه به ضوابط و کمیت و کیفیت حاکم بر آن که حدود و ثغور آن رامشخص می سازد. سیاست تقنینی در جهات معافیت، تخفیف و یا سقوط مجازات از اتخاذ رویکردهای متشدد و صلاحدیدگی مصون بماند. بی تردید اتخاذ هر گونه رویکرد ضابطه مند پیرامون این نهاد مترقی و متناسب در امور کیفری جز از رهگذر قرائت فقهی و جرم شناسی از این تأسیس اسلامی در راستای جهت دهی صحیح به سیاست کیفری تقنینی میسر نخواهد بود.

۱۰-۱. آثار مثبت فردی و اجتماعی معافیت از مجازات

در مقایسه با دیگر مجازات ها، زندان این امکان را برای جامعه فراهم می کند که از طریق نگهداری بزهکاران در محلی خاص، کلیه شرایط و اوضاع و احوال را تحت کنترل گرفته، در جهت اصلاح و باز سازگار نمودن آنان اقدام نماید. برگزاری کلاس های متفاوت در زندان ها و آموزش های متنوع و سایر برنامه های روزانه، همگی در این راستا می باشد. معافیت از مجازات فرصتی است که محکوم می توان به کسب مهارت خاص زندگی، حرفه آموزی، تلنگری به محکوم جهت دوباره به خود آمدن و ... می باشد. و با عدم تجربه طعم تلخ زندان پس از آزادی و به کار در محیط آزاد اشتغال ورزد. اگر پیش از آن به حرفه یا شغل خاصی اشتغال داشته است با بهره گیری از امکانات آموزشی، توان فنی خود را افزایش دهد. بی گمان اشتغال به کار و فرصت دادن و اعتماد کردن، جلب اعتماد پایه اصلی اصلاح و باز پروری و از اهداف معافیت از مجازات است.

۱۰-۲. آثار منفی فردی معافیت از مجازات

زندان از آن جهت که تعداد زیادی از افراد در کنار هم زندگی می کنند و این افراد با هم معاشرت دارند و در اثر معاشرت تجربیات خود را به دیگران منتقل می کنند یا اینکه تحت تأثیر محیط زندان دچار بیماری های جسمی و روحی می شوند، تأثیرات سوئی در فرد محکوم می گذارد. لذا مقتضی است در جرایم کم اهمیت از آثار منفی آن با اعطای نهادهای ارفاقی

همچون معافیت از مجازات پیشگیری شود.

«مهمترین عاملی که سبب بدبینی فرد نسبت به قانون می‌شود، همان اطلاع از کم و کیف قوانین، خصوصاً آئین دادرسی و جزئیات قانون است، که به طور طبیعی افراد باسوادتر مطلع‌تر هم می‌باشند، پس طبقه بندی سنی، درجه بندی مجازات‌ها، پرونده شخصیت، جایگزین‌های مجازات حبس در افزایش این امر موثر است. همچنین با طولانی‌تر شدن مدت حبس، اطلاع و آگاهی فرد نسبت به قانون و حساسیت بیشتر به نقاط ضعف آن، رو به فزونی می‌رود» (عباس، عبدی؛ همان: ۴۶۸).

قانون گذار در کتاب اول قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ از رهگذر روش‌های متنوع کیفری و حتی سازوکارهای ارفاقی گونه‌های بازپروری را به منظور بازسازی نظام شخصیتی مجرمان به رسمیت شناخته است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۹۸). بازپروری بزهکاران که از جمله اصلی‌ترین رسالت‌های حقوق کیفری است شامل مجموعه تدابیر عدالت کیفری است که با واقع‌گرایی و توجه به جنبه‌های مختلف شخصیت بزهکاران به دنبال بهبود وضعیت رفتاری این دسته از شهروندان است (بابایی، ۱۳۹۰: ۱۴). بازپروری فرهنگی بزهکاران به عنوان یکی از گونه‌های بازپروری شامل مجموعه تدابیر عدالت کیفری است که برای بالا بردن سطح فرهنگ و تربیت مجرمان، آشنایی آنان با آموزه‌های تربیتی، اخلاقی و هنجارهای اجتماعی و ترمیم سامانه رفتاری این دسته بکار گرفته می‌شود. به این سان، در پرتو این گونه بازپروری و بهره‌جستن از تدابیر مناسب اصلاحی تربیتی ساماندهی فرایند تربیتی مرتکبان بزهکاری و بسترسازی به منظور بازگشت آنان به زندگی سالم اجتماعی مورد هدف قرار می‌گیرد (Larry J. & Joseph, 2008: 419).

نتیجه گیری

جرم شناسی تولدی نو در عرصه شناسایی و جایگزین کردن دستاوردهای نوین در قوانین جزایی را به وجود آورده است که همگام با تحولات مدرن و پسامدرن که انقلاب تقنینی همواره جهت حمایت و صیانت از رسالت مثلث سه گانه جرم یعنی بزهکار، بزه دیده و جامعه مد نظر می باشد. معافیت و یا کاهش میزان کیفر یا تغییر گونه آن در مرحله تعیین کیفر توسط قضات از جمله سازوکارهای متناسب سازی پاسخ های عدالت کیفری همسو و همگام در راستای اجرایی کردن اصل تفرید و با ویژگی های بزه کاران، واقعیت های مربوط به بزه کاری و بزه دیده متناسب می باشد؛ که به واسطه پیوند جرم شناسی و حقوق کیفری وارد نظام کیفری شده است. سیاست گذاران جنایی ایران در ماده ۳۹ و ۴۵ مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و مواد قانون مجازاتهای تعزیری ۱۳۷۵ با توجه به آموزه های جرم شناسانه، معیارهایی را برای کاهش میزان کیفر و یا تغییر گونه و یا معافیت آن شناسایی کرده اند.

تخفیف مجازات و معافیت به عنوان معاذیر، از مبانی اساسی و مهم حقوق جزای اسلامی محسوب می گردد. به طوریکه فقهای اسلامی راجع به شرایط و ارکان نهادهای ارفاقی از جمله معافیت در معنای خاص و عام و تأثیر آن به تفصیل سخن گفته اند. از طرفی در قوانین جزایی کشور ما که می بایست بر اساس اصول قانون اساسی، بازتابی از این مبانی و مقررات شرعی باشد، نهاد معافیت و جایگاه آن با نوعی غفلت مواجه شده بود. بکارگیری تأسیس معافیت به عنوان عامل فرا قانونی و یا پسا تقنینی، می تواند تأثیر مطلوبی بر اصلاح و بازاجتماعی شدن مجرمین و بهبود نظام کیفری نماید، مشروط بر اینکه قواعد راجع به آن به طور مفصل و دقیق تبیین گردند تا از سوء استفاده احتمالی از این نهاد و مشکلات عملی پس از آن، ممانعت به عمل آید. قانونگذار تا حدود زیادی در این امر موفق عمل نموده مگر در معدود مواردی که می توان با پیش بینی سازوکارهای مناسب و بکارگیری معیارهای عینی و ملموس در مقررات راجع به معافیت، نظام کیفری را در دستیابی به اهدافش بر اساس اصول و مبانی و اعداف مجازات ها یاری نماید.

توجه به ملاحظات و ضروریات اخلاقی در بین دلایلی که موافقان معافیت از مجازات بر آن تأکید می نمایند؛ مشهود است. ایشان عقیده دارند که از طریق احترام و اعتماد می توان اراده مجرمانه او را تحت تاثیر قرار می دهد و از ارتکاب جرایم بعدی منصرف می سازد و این نمونه ای از توجه به اصول اخلاقی است. همچنین برخی از شرایطی که قانونگذار در مواد ۳۸ و ۳۹ ق.م.ا. مصوب ۹۲ برای معافیت از مجازات تعیین نموده (از قبیل انگیزه شرافتمندانه، حسن سابقه و...) منطبق بر ملاحظات اخلاقی است.

فهرست منابع

- ۱- آلتمن، اندرو. (۱۳۸۵). درآمدی بر فلسفه حقوق، ترجمه‌ی بهروز جندقی، قم، مرکز انتشارات مؤسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- ۲- الهیان، مجتبی. (۱۳۷۲). نگرشی فقهی - حقوقی پیرامون احکام حدود، قصاص و دیات در فقه امامیه، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی
- ۳- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۹۳). حقوق جزای عمومی، تهران، نشر میزان، جلد اول.
- ۴- ابراهیمی، شهرام. (۱۳۹۱). بازپروری عادلانه مجرمان، آموزه‌های حقوق کیفری / پژوهش‌ها، شماره ۳
- ۵- اردبیلی، محمد علی. (۱۳۷۱). مقاله‌ی جایگزین‌های زندانهای کوتاه مدت در حقوق کیفری ایران، مجله‌ی تحقیقات حقوقی، شماره، چاپخانه‌ی شفق، تهران
- ۶- اکبری اقدم، سمیه. (۱۳۹۶). رابطه حقوق جزا با مبانی اخلاق اسلامی، پایان نامه سطح دو، حوزه علمیه استان تهران.
- ۷- بابایی، محمدعلی. (۱۳۹۰). جرم شناسی بالینی، تهران، نشر میزان.
- ۸- برنارد بولک، (۱۳۸۵). کیفرشناسی، ترجمه‌ی علی حسین نجفی ابرندآبادی، ناشر مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ اول، تهران، ۲۲.
- ۹- پولانزاس، ن. آر. (۱۳۸۶). فلسفه حقوق، ترجمه‌ی نجاد علی الماسی، تهران، میزان.
- ۱۰- پیکا، ژرژ، جرم شناسی (۱۳۷۰)، ترجمه علی حسن نجفی ابرندآبادی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی
- ۱۱- جعفری لنگرودی، محمد جعفر. (۱۳۶۳). ترمینولوژی حقوق، تهران، انتشارات گنج دانش.
- ۱۲- جعفری، محمد تقی. (۱۳۷۶). ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد ۶
- ۱۳- جوانی، زهره. (۱۳۹۵). تحلیل حقوقی - جرم شناختی اختیار قاضی در تخفیف و اسقاط کیفر در قانون مجازات اسلامی، پایان نامه ارشد دانشگاه شهید بهشتی، دکتر امیرحسین نیازپور
- ۱۴- حسینی، فرزاد. (۱۳۹۴). بررسی جرم شناختی اجرای مجازات شلاق در ملاء عام در نظام کیفری ایران، فصلنامه علوم انتظام بوشهر، ش دوم، چاپ سوم.
- ۱۵- خسروشاهی، قدرت الله، امیری ثابت، هدایت الله. (۱۳۹). تحلیلی بر آثار جرم شناسانه

- معافیت از کیفر (موضوع ماده ۳۹ قانون مجازات اسلامی) دومین همایش ملی پژوهش های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران در سال ۱۳۹۵
- ۱۶- دل و کیو، ژرژ، (۱۳۸۶). فلسفه حقوق، ترجمه‌ی جواد واحدی، تهران، میزان.
- ۱۷- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۳۸). لغت نامه جلد ۴۳، تهران، چاپ سیروس.
- ۱۸- ساولانی، اسماعیل، (۱۳۹۳). حقوق جزای عمومی، تهران، انتشارات مشاهیر دادافرین، چاپ ششم.
- ۱۹- سیاح، احمد، (۱۳۸۷). فرهنگ بزرگ جامع نوین، تهران، اسلام.
- ۲۰- صادقی، محمدهادی، (۱۳۷۳). سیاست جنایی اسلام، رساله دکتری دانشکده حقوق دانشگاه تربیت مدرس
- ۲۱- عابد الجابری، محمد، (۱۳۸۶). «بازگشت به اخلاق»، مجله نقد و نظر، سال چهارم، ش ۱۳-۱۴.
- ۲۲- عبدی، عباس، (۱۳۷۱). آسیب شناسی اجتماعی «تأثیر زندان بر زندانی»، تهران، انتشارات نور، چاپ اول،
- ۲۳- صفاری، علی، (۱۳۷۱). توجیه به دلیل یاد آوری برای مجازات، مجله تحقیقاتی حقوقی، شماره ۴
- ۲۴- علی آبادی، عبدالحسین، (۱۳۵۲). حقوق جنائی، تهران، چاپخانه بانک ملی ایران، جلد دوم.
- ۲۵- قدسی، سید ابراهیم، یحیی زاده، یاسر، (۱۳۸۹). الحاق جد پدیری و مادر به حکم معافیت پدر از قصاص در قتل عمدی فرزند (مطالعه ی فقهی و حقوقی)، مطالعات فقه و حقوق اسلامی سال ۲ شماره ۲
- ۲۶- گودرزی، محمدرضا، (۱۳۸۲). نارساییهای زندان؛ ۱۳۸۲، الهیات و حقوق، شماره ۹ و ۱۰،
- ۲۷- مالکی زاده، سروش، (۱۳۹۱). اصل فردی کردن مجازات ها در نظام عدالت کیفری ایران، نخستین همایش ملی فلسفه حقوق با تاکید بر فلسفه حقوق اسلامی، رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رامهرمز
- ۲۸- محسنی، حسن؛ رضایی نژاد، امیر حسین، (۱۳۹۰). اخلاق و دادرسی: تأملاتی پیراون اعتبار صدای ضبط شده بدون اخطار، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۷۳.
- ۲۹- مرادی، قاسم، ملکی، سبحان، (۱۳۹۶).، درامدی بر نهاد معافیت از کیفری، مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، دوره ۳، شماره
- ۳۰- مطهری، مرتضی، (۱۳۶۸). تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، نشر صدرا.
- ۳۱- مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۸۶). تفسیر موضوعی پیام قرآن، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه

الامام علی بن ابیطالب، جلد ۱،

۳۲. میر محمد صادقی، (۱۳۹۶). جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، تهران، انتشارات میزان، چاپ ۲۱، جلد دوم.

۳۳. نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ تقریرات مباحثی در علوم جنایی، ویراست هفتم، (۱۳۹۱)، ص ۱۴۹۸؛ قابل دسترسی در: www.lawtest.ir

۳۴. نجفی ابرند آبادی، علی حسین، (۱۳۸۱). تقریرات علوم جنایی، جلد اول

35. Siegel, Larry J. and Senna, Joseph J., introduction to criminal justice, Thomson and Wadsworth publisher, 2008, p419

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی